4Z4TS51

सङ्कलनात्मकं मूल्याङ्कनम् - I (2015-16)

संस्कृतम् - सम्प्रेषणात्मकम्

कक्षा - दशमी

समय : होरात्रयम् **पूर्णाङ्काः 90**

निर्देशाः

(i) प्रश्नपत्रे **चत्वारः खण्डाः** सन्ति।

खण्डः (क) अपठित-अवबोधनम् - 10 अङ्काः

खण्डः (ख) रचनात्मक-कार्यम् - 15 अङ्काः

खण्डः (ग) अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् - 30 अङ्काः

खण्डः (घ) पठित-अवबोधनम् - 35 अङ्काः

(ii) सर्वे प्रश्नाः **अनिवार्याः।**

(iii) प्रश्नानाम् उत्तराणि खण्डानुसारं क्रमेणैव लेखनीयानि।

(iv) प्रश्नसंज्ञ्या अवश्यमेव लेखनीया।

(v) उत्तराणि संस्कृतेनैव लेखनीयानि।

खण्ड : 'क'

अपठित-अवबोधनम् - (10 अङ्काः)

1 **अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।**(2 + 2 + 4 + 2) 10

स्वतन्त्रभारतस्य सञ्पूर्णं दायित्वम् अद्य छात्राणामुपरि अस्ति यतः अद्य ये विद्यार्थिनः सन्ति ते एव श्वः स्वतन्त्रभारतस्य नागरिकाः भविष्यन्ति। भारतस्य उन्नतिः पतनञ्च तेषामेव उन्नति-पतनयोः निर्भरे स्तः। अतः छात्राः स्वभाविजीवनस्य निर्माणम् अतीव सतर्कतया सावधानतया च कुर्युः, इदमेव तेज्यः अपेक्षते। ते प्रत्येकं क्षणं स्वराष्ट्रं, स्वसमाजं, स्वधर्मं, स्वसंस्कृतिञ्च स्वनेत्रयोः पुरतः निक्षिपेयुः यतः तेषां जीवनेन राष्ट्रं किञ्चिद् बलं प्राप्तुं शक्नुयात्। ये छात्राः राष्ट्रिय-दृष्टिकोणात् स्वजीवनस्य निर्माणं न कुर्वन्ति, ते राष्ट्राय, समाजाय वा भारभूताः एव भवन्ति। विद्यार्थिनां लक्ष्यं विद्योपार्जनमेवास्ति। विद्योपार्जनम् कृत्वा एव ते राष्ट्रं प्रति स्वकर्तव्यस्य निर्वाहं कर्तुं शक्नुवन्ति।

(I) एकपदेन उत्तरत।

(i) छात्राणामुपरि कस्य दायित्वम् अस्ति?

(ii) विद्यार्थिनां लक्ष्यं किम्?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत।

(i) छात्रेज्यः किम् अपेक्षते?

(ii) कीदृशाः छात्राः राष्ट्राय समाजाय वा भारभूताः एव भवन्ति।

(III) निर्देशानुसारं शुद्धम् उत्तरं विकल्पेज्यः चित्वा लिखत।

(i) अनुच्छेदे 'छात्राणाम्' इत्यस्य कः पर्यायः आगतः?

		(अ) तेषाम् (ब) भारतस्य (स) विद्यार्थिनः (द) विद्यार्थिनाम् (ii) 'शक्नुयात्' क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्? (अ) तेषाम् (ब) राष्ट्रम् (स) बलं (द) जीवनेन (iii) 'पृष्ठतः' इत्यस्य पदस्य कः विपर्ययः अनुच्छेदे आगतः? (अ) पुरतः (ब) ते (स) ये (द) तेभ्यः (iv) 'तेषामेव' उन्नति-पतनयोः अत्र 'तेषाम्' पदं कस्मै प्रयुक्तम्? (अ) नागरिकेभ्यः (ब) शिक्षकेभ्यः (स) छात्रेभ्यः/विद्यार्थिभ्यः (द) राष्ट्राय **(IV) उपरिलिखितस्य अनुच्छेदस्य उचितं शीर्षकं लिखत।**	
		खण्डः 'ख' **रचनात्मक-कार्यम् - (15 अङ्काः)**	
2		**भवान् विपुलः। अमेरिकादेशस्य यात्रायाः वर्णनं कुर्वता स्वमित्रं शशाङ्कम् प्रति लिखितम् पत्रम् मञ्जूषायां दत्तैः उचितपदैः पूरयतु। (½ x 10)** कोलकातातः तिथिः .... प्रिय __(i)__ शशाङ्क ! सस्नेहं __(ii)__ । वयम् अत्र कुशलिनः। तत्रापि कुशलं कामये। अप्रैल मासस्य __(iii)__ तिथौ अहं __(iv)__ सह विमानेन अमेरिका देशम् __(v)__ । आवाम् अधुना 'शिकागो' नाम्नि नगरे स्वः। __(vi)__ अत्र रेलयानेन बसयानेन च यात्राम् कुर्वः। जनाः अत्र स्वकर्तव्यं, __(vii)__ च प्रति अतीव जागरूकाः सन्ति। अमेरिका तु अतीव __(viii)__ देशः अस्ति। जनाः अवकरम् अवकरपात्रे एव क्षिपन्ति। जूनमासस्य सप्तम्यां तिथौ अहं स्वदेशम् आगमिष्यामि। आगत्य विस्तरेण वदिष्यामि। गृहे __(ix)__ मम नमस्काराः। भवतः प्रियं मित्रम् __(x)__ । **मञ्जूषा** विपुलः, सर्वेभ्यः, अगच्छम्, आवाम्, स्वच्छः, मित्र, स्वच्छताम्, एकादश्याम्, नमस्ते, जनकेन	5
3		**मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया चित्रं दृष्ट्वा पञ्चवाक्यानि संस्कृतेन लिखत।**	10

मञ्जूषा

ग्रामीणजनाः, कष्टेन, गावः, स्वच्छं, नयति, जीवन्ति, वातावरणं, परिश्रमेण, पादाज़्यां, शकटम्, चलन्ति, उटजाः, सन्ति, घटं, शिरसि

अथवा

'ग्रामीणजीवनम्' इति विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्चवाक्यानि संस्कृतेन लिखत। 10

मञ्जूषा

ग्रामीणजीवनम्, सरलम्, कृषकाः, भवति, परिश्रमेण, क्षेत्राणि, गाम्, भवति, सिञ्चन्ति, पालयन्ति, वातावरणम्, शुद्धम्

खण्डः 'ग'

अनुप्रयुक्त व्याकरणम् - (30 अङ्काः)

4 **अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं विच्छेदं वा कृत्वा लिखत।** 5

(i) प्रातःकाले भानूदयं दृष्ट्वा मनः प्रसीदति।

(ii) शारद+अम्भोजवदना सरस्वती प्रसीदतु।

(iii) रविः+अवदत् - अहं सदा सत्यं वदामि।

(iv) एकम् अनुच्छेदं लिखतु।

(v) दानेन पाणिः शोभते न तु कं+कणेन।

5 **अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।** 6

(i) कृतयुगं त्रेतायुगं द्वापरयुगं कलियुगम् इति चतुर्णां युगानां समाहारः।

(अ) चत्वारयुगः (ब) चत्वारियुगः

(स) चतुर्युगानाम् (द) चतुर्युगम्

(ii) नास्ति रागसमं दुःखम्।

	(अ) रागं समम् (ब) रागेण समम् (स) रागात् समम् (द) रागः इव समम् (iii) राज्ञः वचनं श्रुत्वा सकलब्रह्माण्डं व्याकुलं जातम्। (अ) सकलब्रह्म अण्डम् (ब) सकलानां ब्रह्माण्डानां समाहारः (स) सकलं ब्रह्माण्डम् (द) सकलस्य बह्माण्डम् (iv) वानराः राज्ञः आदेशं श्रुत्वा भयत्रस्ताः अभवन्। (अ) राज्ञादेशम् (ब) राज्ञोऽदेशम् (स) राजदेशम् (द) राजादेशम् (v) श्रीरामः 'पञ्चानां वटानां समाहारः इति स्थाने न्यवसत्। (अ) पञ्चवटी (ब) पञ्चवटम् (स) पञ्चवटाः (द) पञ्चवटः (vi) अस्यां नद्यां शीतलसलिलम् अस्ति। (अ) शीतलः सलिलः (ब) शीतलं सलिलम् (स) शीतलाय सलिलम् (द) शीतलं सलिलः	
6	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा चित्वा लिखत।** (i) समाचारपत्रं पत्रमञ्चके पठनीयम्। (ii) अस्माभिः सदैव समाजसेवा ______ (कृ + तव्यत्)। (iii) श्रद्धावन्तः जनाः ज्ञानं लभन्ते। (iv) अद्य मम वार्षिकी परीक्षा अस्ति। (v) लोभ + इन् शान्तिम् न प्राप्नोति।	5
7	**प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् अव्ययपदं चित्वा वाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत।** (i) शुश्रूषा श्रवणं च ______धीगुणाः सन्ति। (ii) एषः कलहः______भवतां विनाशकारणं भविष्यति। (iii) हेयम् ______ च किम् भवति? (iv) यथा सेवा ______ फलम्। (v) ज्वालमालाकुलाः अश्वाः प्राणत्राणाय____ अधावन्। **मञ्जूषा** नूनम्, एव, अपि, इतस्ततः, तथा	5
8	**अधोलिखिते संवादे रिक्तस्थानानि वाच्यानुसारं पूरयत।** (i) प्रतीक्षा-समीक्षे! त्वया कुतः______? (आ + गम्) (ii) समीक्षा-प्रतीक्षे! अधुना अहं विद्यालयात् ______। (आ + गम्) (iii) प्रतीक्षा - त्वं गृहं गत्वा किं करोषि?	5

		समीक्षा ! गृहं गत्वा ______ गृहकार्यं क्रियते। (अस्मद्) (iv) कोयलः – त्वम् किम् पिबसि ? सोनलः – मया आम्ररसः ____। (पा) (v) कोयलः – ततः किं त्वं कथां शृणोषि ? सोनल – आम् ! ततः मया ______ श्रूयते।	
	9	**अधः रेलयानानां प्रस्थानसमयः अङ्केषु लिखितः। अङ्कानां स्थाने संस्कृतसंज्याशब्दान् लिखत।** (i) 7:45 वादने शताब्दीरेलयानम् (ii) 9 : 15 वादने वैशालीरेलयानम् (iii) 5 : 00 वादनेखनऊमेलयानम् (iv) 11 : 30 वादने गोमतीरेलयानम्	4
		खण्ड : 'घ' **पठित-अवबोधनम् - 35 अङ्काः**	
	10	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।(2+1+2)** मेषस्य सूपकाराणां च कलहम् अवेक्ष्य नीतिविदाम् अग्रणीः वानरयूथपतिः अचिन्तयत् – 'एतेषां कलहो न वानराणां हिताय।' एवं विचार्य स यूथपः सर्वान् कपीन् आहूय रहसि अवदत् – सूपकाराणां मेषेण सह एषः कलहः नूनं भवतां विनाशकारणं भविष्यति। उक्तं हि – ''तस्मात् स्यात् कलहो यत्र गृहे नित्यमकारणः। तद्गृहं जीवितं वाञ्छन् दूरतःपरिवर्जयेत्।।'' **I. एकपदेन उत्तरत।** (i) मेषस्य सूपकाराणां च कलहः केषां हिताय न आसीत् ? (ii) यूथपतिः कान् आहूय उपदेशम् अयच्छत् ? **II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।** कीदृशं गृहं दूरतः एव त्यक्तव्यम् ? **III. निर्देशानुसारम् उचितम् उत्तरं विकल्पेज्यः चित्वा लिखत –** (i) 'भवताम्' इति सर्वनामपदं केज्यः प्रयुक्तम् ? (अ) मेषेज्यः (ब) अश्वेज्यः (स) कपिज्यः (द) वैद्येज्यः (ii) 'अवदत्' इति क्रियापदस्य कर्तृपदम् किम् ? (अ) यूथपः (ब) कपिः (स) वानरः (द) मेषः	5

11	**अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा निर्देशानुसारं प्रश्नान् उत्तरत।(2+1+2)** शारदा शारदाम्भोजवदना वदनाम्बुजे। सर्वदा सर्वदऽस्माकं सन्निधिं सन्निधिं क्रियात्।। **I. एकपदेन उत्तरत।** (i) का सर्वदा अस्ति? (ii) सत् निधिं कुत्र सन्निधिं क्रियात्? **II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।** सरस्वत्या: वदनं कथम् अस्ति? **III. अधोलिखितप्रश्नयो: समुचितम् उत्तरं विकल्पेज्य: चित्वा लिखत –** (i) 'क्रियात्' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्? (अ) सन्निधिं (ब) अस्माकं (स) शारदा (द) सर्वदा (ii) 'आननम्' इत्यर्थे अत्र किं पदं प्रयुक्तम्? (अ) वदनम् (ब) अम्बुजम् (स) अम्भोज: (द) अस्माकम्	5
12	**अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत। (2+1+2)** राजाबोधिसत्त्व: – महामात्य! नगरस्य समन्तात् धनधान्यसमृद्धा: दानशाला: कारयतु। महामात्य: – यथादिशति महाराज:। राजा – महामात्य! तत्र अर्थिनां कृते अन्न-पान-वसन-रजत-सुवर्णादिकानि अभीष्टवस्तूनि प्रदीयन्ताम्। महामात्य: – यथादिशतिदेव:। राजन्! भवत: दानशीलताम् आकर्ण्य देशान्तरेज्योऽपि जना: आगच्छन्ति। राजा – साधु महामात्य! मम अर्थिन: अभीष्टानि वस्तूनि प्राप्य सन्तुष्टा: भवन्ति। अहं बहुप्रीतोऽस्मि। **I. एकपदेन उत्तरत।** (i) नगरस्य समन्तात् का: स्थापिता:? (ii) राज्ञ: कं गुणम् आकर्ण्य देशान्तरेज्य:जना: आगच्छन्ति? **II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।** राजा अर्थिनां कृते कानि वस्तूनि प्रदातुम् आदिशत्? **III. निर्देशानुसारम् शुद्धम् उत्तरं विकल्पेज्य: चित्वा लिखत।** (i) 'भवत: दानशीलताम् आकर्ण्य' अत्र 'भवत:'सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्? (अ) याचकाय (ब) महामात्याय (स) जनाय (द) राज्ञे (ii) 'आगच्छन्ति' क्रियापदस्य कर्तृपदम् किम्? (अ) अमात्या: (ब) जना: (स) अर्थिन: (द) राजा	5

13	**मञ्जूषासहायतया अधोलिखितश्लोकयोःभावार्थौ पूरयत।**(½x8) **I.** नास्ति विद्यासमंचक्षुः नास्ति सत्यसमंतपः। नास्ति रागसमंदुखं नास्ति त्यागसमंसुखम्।। **भावार्थः** – अस्मिन् संसारे विद्या एव अस्माकं ___(i)___ अस्ति। ___(ii)___ एव तपः मन्यते। रागः एव ___(iii)___ अस्ति। विषयाणां ___(iv)___ चैव सुखम् अस्ति। **II.** अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति। व्ययतो वृद्धिमायाति, क्षयमायाति सञ्चयात्।। **भावार्थः** – हे देवि सरस्वति! तव अयं ___(v)___ अद्भुतः एव। यदा वयम् अस्य ___(vi)___ कुर्मः तदा एषः वर्धते, यदा च वयम् ___(vii)___ कुर्मः तदा तु ___(viii)___ प्राप्नोति। **मञ्जूषा** चक्षुः, त्यागः, सञ्चयं, कोशः, नाशम्, दुःखम्, सत्यं, व्ययं	4
14	**मञ्जूषातः समुचितं पदं चित्वा अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं पूरयत।** क्रोधाद्भवति संमोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति॥ **अन्वय** – क्रोधात् संमोहः ___(i)___ स्मृतिविभ्रमः ___(ii)___ , स्मृतिभ्रंशात् ___(iii)___ बुद्धिनाशात् ___(iv)___ । **मञ्जूषा** बुद्धिनाशः, भवति, सम्मोहात्, प्रणश्यति	4
15	**वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां स्थाने प्रश्नवाचकपदं प्रयुज्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत।** (i) <u>जीवितं</u> वाञ्छन् कलहयुक्तं गृहं त्यजेत्। (ii) वानरयूथपतिः <u>नीतिविदाम्</u> अग्रणीः आसीत्। (iii) मेषः <u>महानसं</u> प्रविश्य भोजनं भक्षयति। (iv) कुवाक्यं <u>सौहृदम्</u> नाशयति।	4
16	**अधोलिखितवाक्यानि कथाक्रमेण पुनः लेखनीयानि।** (½ x 8) (i) सूपकारैः नित्यं ताडितं मेषं दृष्ट्वा वानरयूथपः वानरान् राजभवनं त्यक्तुम् अकथयत्। (ii) राजा राजवैद्यान् आहूय अश्वरक्षायै न्यवेदत्। (iii) भूपतेः चन्द्रस्य पुत्राः वानरान् भोज्यपदार्थैः पुष्टिं नयन्ति स्म। (iv) ज्वलन् स मेषः अश्वशालां प्रविष्टः परिणामतः दग्धाः अश्वाः प्राणत्राणाय अधावन्। (v) भयत्रस्ताः कपयः गुरुजनोपदेशस्य अवधीरणात् पश्चात्तापं कृतवन्तः। (vi) अन्यस्मिन् अहनि स मेषः सूपकारेण अर्धज्वलितकाष्ठेन ताडितः। (vii) राजगृहे बालवाहनयोग्यः मेषः जिह्वालोलुपतया महानसं प्रविश्य भोजनं खादति स्म। (viii) रसनास्वादलुब्धाः मदोद्धताः मर्कटाः तद् राजभवनं त्यक्तुं न स्वीकृतवन्तः।	4

17	**रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुसारम् उचितम् अर्थं चित्वा लिखत –** (i) आमरणात् किं शल्यम् ? (अ) कठिनम् (ब) सरलम् (स) कण्टकम् (द) मरणम् (ii) किं किं उपादेयम् ? (अ) प्रशंसनीयम् (ब) धावनीयम् (स) ग्रहणीयम् (द) मरणम् (iii) सर्वव्यसनविनाशे को दक्षः ? (अ) रुग्णः (ब) प्रवीणः (स) धावकः (द) अमरः (iv) किं च अनर्घम् ? यदवसरे दत्तम्। (अ) मरणम् (ब) कठिनम् (स) बहुमूल्यम् (द) कण्टकम्	4
		-o0o0o0o-	